

STADSHOLMEN

KANINEN MINSTA 8

Yttersta Tvärgränd 6

SÖDERMALM

Stadsholmen

AB Stadsholmen är Stockholms stads bolag för förvaltning av äldre, kulturhistoriskt värdefulla fastigheter. Vi äger och förvaltar merparten av bebyggelsen inom kulturresevatet östra Mariaberget, Skinnarviksberget, Åsöberget och Vita bergen samt området vid Katarina kyrka. Dessutom är Stadsholmen största fastighetsägare i Gamla stan, på Långholmen och i Djurgårdsstaden. Vi äger och förvaltar även gårdar i ytterstaden – stamfastigheter från vilka stadens moderna förorter vuxit fram. För närvarande omfattar beståndet 279 fastigheter med drygt 700 byggnader, som inrymmer 1633 lägenheter och 804 lokaler. Stadsholmen är ett dotterbolag till AB Svenska Bostäder.

Stadsholmen bildades 1936 av samfundet S:t Erik för att rusta upp några kvarter i Gamla stan. Stadsholmen är det äldre namnet på denna stadsdel. 1967 förvärvade Stockholms stad bolaget och överförde merparten av sitt äldsta bostadsbestånd till Stadsholmen. Under åren har även Stadsholmen övertagit byggnader från andra fastighetsägare som byggnadsstyrelsen, kriminalvården och Gatu- och fastighetskontoret i Stockholm.

Med tiden har ett synsätt vuxit fram där antikvariska principer baserade på varje hus historia och förutsättningar blivit vägledande för hur byggnader och yttre miljö ska förvaltas och rustas. Flertalet av våra fastigheter har högsta klassificering (blå) vilket innebär att de har så stora kulturhistoriska värden att de motsvarar kraven för byggnadsminnen. För oss är byggnadsvård ett vardagsarbete och allt vi gör präglas av respekt för husen och deras historia.

FAKTABLAD

Byggnader och miljöer berättar ofta något om vår historia. Genom byggnaderna kan vi få veta hur staden och samhället förändrats. Husen ger oss också kunskap om hur människor har arbetat, bott och inrett sina hem och de speglar även olika gruppers livsvillkor.

Somliga hus är väldokumenterade och omskrivna medan andra är mer anonyma. Under några år har vi tillsamman med Stadsmuseet i Stockholm arbetat med att sammanställa en kortfattad information om alla våra fastigheter; information om när husen byggdes, hur de har förändrats och hur de har använts under åren.

För att kunna beskriva den enskilda fastighetens historia har vi dels besökt varje hus för att se vad som finns kvar från äldre tid och dels letat uppgifter i arkiv och litteratur. En del nya foton har tagits för att illustrera faktablad.

För att hinna med alla fastigheter inom rimlig tid har arbetet byggts på lättåtkomliga uppgifter. Ingen fullständig arkivforskning har alltså gjorts och de historiska beskrivningarna är därför inte heltäckande. Ibland kan uppgifter i olika arkiv också vara motsägelsefulla och det har inte alltid funnits möjlighet att reda ut frågetecken. Faktablad kan därför komma att fördjupas och förändras vid nya undersökningar i framtiden.

Faktablad finns samlade på Stadsholmens webbplats www.stadsholmen.se

- 1 BOSTADSHUS
- 2 GÅRDSHUS
- 3 UTHUS

MELLAN YTTERSTA TVÄRGRÄND 2 OCH 6 FANNS TIDIGARE ETT LÅGT TRÄHUS SOM NUMERA ÄR ERSATT AV EN NY BYGGNAD. FOTO FRÅN 1920 I SSM:S ARKIV.

Den bevarade 1700- och 1800-talsbebyggelsen vid Yttersta Tvärgränd är mycket viktig för att vi ska kunna förstå hur Stockholms fattigare befolkning har levt. Ofta hänvisades de minst bemedlade till oländiga lägen på Södermalm och det är nästan bara där som den här typen av miljöer finns kvar.

Några byggnader vid gränden representerar hur området togs i anspråk under 1700-talet medan till exempel Kaninen Minsta 8 är ett bra exempel på livsmiljön för den under 1800-talets andra hälft explosionsartat växande och trångbodda arbetarklassen.

Huset byggdes i slutet av 1870-talet som hyreshus för arbetare med rum på var sin sida om en korridor. Arbetarkaserner med korridorsystem var vanliga på kontinenten men inte i Sverige, och att korridorerna bevarats, om än med ändrad funktion, är mycket ovanligt. Senare förändringar har i huvudsak varit varsamma och byggnaden har kvar sin ursprungliga fasadarkitektur och stora delar av den fasta inredningen. Huset är därför särskilt intressant och berättar om den framväxande gruppen av arbetare och deras levnadsförhållanden under 1800-talet.

Fastigheten Kaninen Minsta 8 är blåvärderad

enligt Stadsmuseets kulturhistoriska klassificering. Det innebär att den har ett synnerligen stort kulturhistoriskt värde.

OMRÅDESBESKRIVNING

Skinnaviksberget är innerstadens högsta naturliga punkt. Bergets egenskaper och läget vid vattnet har skapat förutsättningarna för den äldre bebyggelse som har funnits här. Namnet Skinnaviksberget är belagt sedan 1600-talet och anger att området tidigare har bebotts av människor som arbetat med skinnberedning. "Skinnarna", eller garvarna, bedrev en verksamhet som både luktade illa och var brandfarlig. God tillgång på vatten var dessutom en förutsättning för arbetet. Garverierna hänvisades därför till stadens utkanter i närheten av stränderna. Det före detta kvartersnamnet "Somens Kvarn" och gatu-

FASADEN MOT GATAN MED SLÄTPUTS OCH ORNAMENT OVANFÖR FÖNSTREN. FOTO J. MALMBERG.

namnet "Somens Kvarngränd" ger också en finger-visning om att det har funnits kvarnar i området.

Till sådana här utkantsområden sökte sig även de mindre bemedlade, och bebyggelsen karaktäriserades under 1700- och 1800-talen av småskalighet och enkelhet. Här fanns relativt stora trädgårdar där de boende odlade grönsaker och andra växter för husbehov. De små husen rymde många boende, och arkivhandlingarna anger sysselsättningar med anknytning bland annat till sjöfart och hantverksyrken. Här bodde även fattiga pigor, arbetskarlar och fabriksarbetare.

Under 1800-talets industrialisering etablerade sig några större företag i området. År 1843 grundades Ludvigsbergs gjuteri och mekaniska verkstad av Jacques Lamm, och drygt tio år senare startade Münchenbryggeriet sin verksamhet. Industrierna

präglade området omkring Skinnarviksberget, både genom sin arkitektur och i sin egenskap av arbetsgivare för många av de boende.

På 1960-talet revs det mesta av den äldre bebyggelsen och ersattes bland annat av ett antal moderna lamellhus runt öppna gårdar sydväst om Ludvigsbergsgatan. I samband med detta och andra planerade förändringar gjordes nya stadsplaner för området under 1960- och 1970-talen. Den äldre bebyggelsen vid Ludvigsbergsgatan, Yttersta Tvärgränd och Gamla Lundagatan markerades då som kulturresevat. Kvarteren Ludvigsberg, Kaninen Minsta och Haren 5 och 6 ligger här som en sista rest av vad som har varit med hus och tomter som anpassat sig efter det bergiga området. Bostadsbebyggelsen i området karaktäriseras också av sina stora, grönskande trädgårdar som avgränsas med plank på traditionellt sätt.

DEL AV EN GAMMAL KORRIDOR SOM NUMERA ÄR LÄGENHET.
FOTO J. MALMBERG.

HISTORIK

Muraren Jonsson bygger för arbetare

Gathuset vid Yttersta Tvärgränd med två våningar, souterrängvåning och inredd vind, uppfördes som arbetarbostadshus under åren 1876–1880. Byggherre och byggmästare var murargesällen J. A. Jonsson som själv stod för de första ritningarna. Under byggets gång upprättades ändringsritningar av Gustaf Erngren. Murarna till en uthuslänga från 1855 återanvändes i den södra delen av nybyggnaden. Byggnaden blev färdig i etapper och sist inreddes vinden med sju små lägenheter. I samband med bygget av bostadshuset uppfördes en vinkelbyggd uthuslänga i trä med avträden och vedbodar. År 1880 uppfördes ett stenhus som inrymde tvättstuga.

Planlösningen byggde på ett korridorsystem som förekom i arbetarkaserner på kontinenten. Flera så kallade spisrum, det vill säga enkelrum med järnspis, inreddes på våningsplanen men det förekom också större lägenheter om ett eller två rum och kök. För de lägenheter som saknade rinnande vatten byggdes

en kallvattenkran med zinkho i varje korridor.

Trångbott

Jonsson sålde huset redan 1881 till åkare Carl Adolf Gustafson Lindstedt. Mantalsuppgifter från 1877 vittnar om 95 boende i huset. Vid sidan av en ångfartygsbefälhavare med familj hörde flertalet boende till arbetarklassen. Verkstadsarbetare vid till exempel Ludvigsbergs och Bergsunds mekaniska verkstäder eller Wengströms snickerifabrik bodde här tillsammans med arbetare vid sockerbruket i Tanto, pigor, väverskor och icke arbetsföra personer som levde på fattigunderstöd.

I souterrängvåningen drevs 1887 mjölk- och brödaaffär samt kaffeångrosteri. Vid en uppmätning av byggnaden 1944 bedrevs borstbinderi och tapetserarverkstad i butikslokalerna.

Upprustning och renovering

Fastigheten förvärvades av staden 1931. Vid 1970-talets slut var byggnaden i stort sett orörd sedan

EN AV DE DÖRRAR SOM TIDIGARE LEDDE TILL KORRIDORERNA FRÅN TRAPPHUSET. FOTO J. MALMBERG.

URSPRUNGLIG JÄRNDÖRR TILL VINDEN. FOTO J. MALMBERG.

byggnadstiden men förfallet var långt gånget och flera mindre eldsvådor drabbade fastigheten. 1983 genomgick byggnaderna på tomten en större ombyggnad.

Moderniseringen gjordes i samarbete med Stadsmuseet som också skrev skyddsföreskrifter för fastigheten. Den antikvariska målsättningen var att låta korridorerna vara så opåverkade som möjligt och samtidigt bevara huvuddelen av den ursprungliga fasta inredningen. Därför ansågs lösningen med stora lägenheter som mest varsam mot byggnaden. Nya dörrar och dörröppningar togs upp för att ge fungerande lägenhetsplaner. Badrum inreddes och i köken ersattes äldre inredning och järnspisar med tidens standardutrustning. I korridorerna revs hoar och kallvattenkranar. Linoleum lades på flera golv. Vinden inreddes till bostad och de befintliga takkuporna kompletterades med en ny likadan. Lokalerna

i souterrängvåningen togs i anspråk för sophantering och tvättstuga. Fasaden putsades om och fönster nyttillverkades.

BYGGNADSBESKRIVNING

Exteriör

Huset vid den kraftigt sluttande gränden har en svartmålad sockel och slätputsad fasad med gråputsade, profilerade fönsteromfattningar och ornamenterade överstycken. Fasadgestaltningen med sina dekorativa ornament och en enklare, slätputsad gårdsfasad är typisk för tiden. Det flacka sadeltaket är lagt med plåt och försett med framträdande takkupor.

Från en körport med ursprunglig fyllningsdörr går en portgång genom byggnaden till gården. I portgången leder ursprungliga dörrar till trapphuset och i söder till souterrängvåningens före

GÅRDSHUSET FRÅN 1880. FOTO J. MALMBERG.

detta butiks- och hantverkslokaler. Dessa används numera som tvättstuga och soprum. En bevarad butiksdörr och fönster vittnar om lokalernas tidigare användning. I norra delen av byggnaden finns välvda källare.

Trapphus och före detta korridorer

Trapphuset har kalkstensgolv, stickbågiga stödbågar och putsade väggar. I trapphuset har tidigare lägenhetsdörrar som inte längre används bevarats på plats och mellan våning 2 trappor och vindsvåningen finns en ursprunglig järndörr. Till korridorerna på våning 1 och 2 trappor ledde tidigare glasade och spröjsade dörrar med färgat glas. Dörrarna sitter kvar i samma läge men fungerar numera som lägenhetsdörrar – våningsplanen är sedan 1983 uppdelade på en lägenhet om fyra rum och kök och en om fem rum och kök. På så vis är korridorerna bevarade men utgör numera lägenhetsyta. Femrummarna ligger i husets södra del där huvuddelen av spisrummen tidigare fanns. De gamla fyllningsdörrarna med

glasrutor i övre delen har sparats och bidrar till att korridorkänslan är tydligare här än i husets norra del.

Inredning

I byggnaden förekommer flera typer av ursprungliga halvfranska fyllningsdörrar, och även andra inredningssnickerier som profilerade foder, sockelpaneler och fönstersmygpaneler har i huvudsak bevarats. Fönsterbågarna är från 1983 och både inner- och ytterbågar är smäckra och profilerade på traditionellt vis. Bågarna är heller inte kopplade, utan innanfönstren är på tidsenligt vis hängda på egna gångjärn.

Golven består dels av ursprungliga plankgolv, golv med smalare bräder samt linoleum. Några inbertak är sänkta men i flertalet rum har ursprungliga putstak med hålkäl bevarats. I den mest påkostade lägenheten på våning 2 trappor förekommer gipsade, profilerade taklister och en stor, rikt ornamenterad takrosett. Här står ännu två vita kakelugnar av tidstypiskt snitt medan det på andra håll i huset sparats en kakelugn per lägenhet.

Vindsvåningen rymmer även den två lägenheter. Planlösningen har inte mycket gemensamt med den ursprungliga planen, men rester från de ursprungliga smålägenheterna i form av kakelugnar och trägolv finns kvar.

Gård och gårdshus

Gården är grönskande med gräsytor, ask, syrener och grusgångar. Ett rött trästaket avgränsar tomten mot

Skinnarviksparken. I södra delen av gården står det putsade gårdshuset från 1880. Byggnaden som numera används som kontor är tillbyggd med en trädel, och en utvändig sekundär trätrappa ger tillträde till vindens förvaringsutrymme. Byggnaden har i stort sett sin karaktär bevarad men fönstren är utbytta. I gårdens västra del står en vinkelbyggd uthuslänga med lägenhetsförråd som uppfördes 1983 för att likna det äldre uthuset med avträden och vedbodrar.

GEMENSAMT ANSVAR FÖR VÅR LEVANDE HISTORIA

Byggnader och miljöer med stort kulturhistoriskt värde berättar alltid något väsentligt. Det kan handla om stadsutveckling, samhällsförändringar, arkitektur, stilideal eller hantverksmetoder, men också om hur människor har bott och inrett sina hem eller om de skilda livsvillkoren för olika sociala skikt. Att fastigheterna byggts om och moderniserats under årens lopp är en del av historien.

Vi och våra hyresgäster är tillfälliga brukare i ett långvarigt historiskt skede. Vi har ett gemensamt ansvar för att aktivt och på ett varsamt vis bevara de värdefulla miljöerna till framtida generationer. Varsamhet kan bland annat innebära att behålla äldre planlösningar och att vara rädd om inredningsdetaljer som paneler, dörrar, lister och kakelugnar. Anpassningar och förändringar kan ske, men utan att vi förvanskar oersättliga värden. Individuella bedömningar måste alltid göras från fall till fall. Vi ska inte glömma att stilar och behov skiftar över tiden. Det vi idag kan tycka vara otidsenligt kan av kom-

mande generationer upplevas positivt och värdefullt.

Att använda traditionella material som kalkputs eller oljefärg är också viktigt, liksom att utforma nya inredningsdetaljer så att de passar i miljön. Vid vanlig städning och rengöring måste vi ta hänsyn till att de material och ytskiktsbehandlingar som finns i husen – till exempel trä, kalksten, stuck, oljefärg, limfärg och linoleum – är ömtåliga och kräver särskild försiktighet. Även innergårdar och trädgårdar har sina särskilda förutsättningar och ska skötas och utvecklas så att karaktären bevaras.

Stadsholmen har samlat sina riktlinjer för fastighetsunderhåll i broschyren ”Ett stockholmskt kulturarv – att förvalta borgarhus och kåkar”. Alla hyresgäster har fått skriften, men den finns också på vår hemsida. Här finns också några konkreta råd om hur man som hyresgäst bäst vårdar de gamla husen och miljöerna. På Stockholms stadsmuseums hemsida finns allmän information om byggnadsvård, www.stadsmuseum.stockholm.se.